

مقدمه

قوام السلطنه در سال ۱۲۵۲ ه.ق به حکومت فارس منصوب گردید و در محله سکونت خویش (محله بالاگفت) اقدام به احداث ابنیه تاریخی و سکوتی کرد که به شکل گیری مجموعه قوام منجر گردید. این مجموعه که در بین عامه مردم به باغ قوام معروف است به واسطه نام بنای بیرونی خود امروز به نارنجستان قوام معروف است.

مجموعه قوام بین سالهای ۱۲۵۷ و ۱۲۶۷ مقارن با حکومت ناصرالدین شاه قاجار ساخته و تکمیل گردیده است. این مجموعه از عناصر متعددی تشکیل یافته که عمده ترین این عناصر عبارتند از حمام گچینه، حسینیه قوام، مکتبخانه قوام (خانه عرفیها)، اندرونی قوام (منزل زینت الملک)، دیوانخانه قوام (نارنجستان)، حمام اختصاصی قوام و اسطبل و نجیرخانه (در حال حاضر از بین رفته است). البته بازارچه‌ای هم در این مجموعه وجود داشته که در اثر احداث خیابان لطفعلی خان زند از بین رفته است.

بنای نارنجستان در سال ۱۳۴۵ خورشیدی به دانشگاه شیراز اهدا گردید و بین سالهای ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۸ خورشیدی مورد استفاده موسسه آسیایی، تحت سرپرستی پروفیسور آرتور اپهام پوپ، ایران‌شناس معروف بوده است. [۱]

در سالهای اخیر زیرزمین ضلع شمالی تعمیرات اساسی گردیده و به‌عنوان موزه مورد استفاده قرار گرفته که در آن اشیای فرهنگی اهدایی پروفیسور پوپ نگهداری می‌شود.

مکان نارنجستان قوام

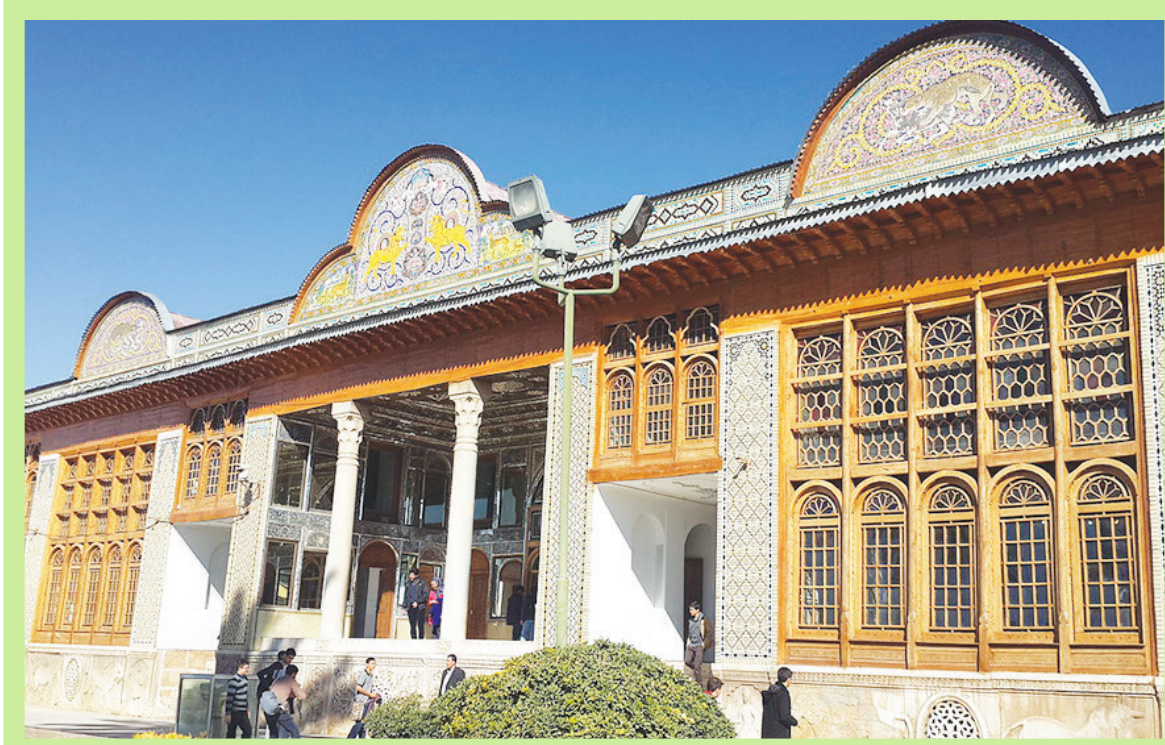
این باغ از عمارات دوره قاجاریه شیراز است که در محله بالاگفت و در قسمت شرقی انتهای خیابان لطفعلی خان زند واقع است. این محدوده تقریباً در نقطه انتهایی و شرقی شهر قدیم و درجایی که در گذشته دروازه دولت، دروازه مندر و کل شیخ ابودرعه قرار داشته‌اند استقرار دارد.

توصیف محوطه

فرصت الدوله شیرازی در کتاب آثار عجم باغ قوام را بدین صورت توصیف کرده است:

باغ قوام در محله بالاگفت، بنیاد آن را مرحوم میرزا علی محمدخان قوام الملک نهاده و جناب قوام الملک حالیه به اتمام رسانیده، این باغ محل جلوس و حکم معزی الیه است. در سمت شرقی آن تالاری است شاهانه، در دو جنب آن دو راهرو و در جنب آن‌ها دو ارسی پنج دهته ملوکانه و در دو جنب آن‌ها دو ایوان، تمام عمارات مذکور به آینه‌های خرد و کلان با آئین است و منقش و نگار الوان با تزئین و در هر یک از سمت جنوب و شمالش بیست و یک طاق‌نماست و طرف آن دو ایوان و دیگر اتاق‌هاست. حوضی دریاچه مانن دارد که از آب زلال مالمال است و باغچه‌هایش از اشجار نارنج و ریاحین جنت چون کوبک رخشان فروزان.

باغ نارنجستان قوام

معماری

در ورودی اصلی باغ رو به جنوب و به یک هشتی باز می‌شود. سر در ورودی دارای تزئینات آجرکاری زیبایی است. بر پیشانی در ورودی کتیبه‌ای از سنگ مرمر سرخ‌فام شامل آیاتی از قرآن است و در دو طرف این کتیبه ابیاتی از آسوده شاعر شیرازی درباره بانی باغ و تاریخ احداث آن حجاری شده است. تاریخ بالای سر در سال ۱۳۰۵ قمری را نشان می‌دهد که هم‌زمان با پادشاهی ناصرالدین شاه قاجار است. بر روی ازاره سنگی دو طرف درگاه نقش دو سرباز دوره قاجاریه درحالی که تفنگی در دست دارند، حجاری شده است. در ورودی از چوب ساج تهیه شده بر روی آن منبت کاری‌های زیبایی انجام گرفته است. این در به یک هشتی مربوط می‌شود، سقف این هشتی دارای آجرکاری و کاشی کاری و مقرنس‌سازی‌های گچی بسیار زیبایی است. این هشتی به‌وسیله دو راهرو به محوطه باغ ارتباط دارد.

باغ قوام در سه ضلع شمالی، شرقی و جنوبی دارای ساختمان است. عمارت اصلی باغ که در سمت شمالی واقع شده دوطبقه و در زیر آن هم یک طبقه زیرزمینی است. طرح بنای اصلی و ایوان دو ستونی عمارت از شیوه معماری رایج در دوره زندیه اقتباس شده و همچنین سایر بناهای دوره زندیه و قاجاریه در عمارت دوره قاجاریه و حجاری و نقاشی و گچ‌بری و آینه‌کاری عالی‌ترین نمونه هنر دوره قاجاریه محسوب می‌شود. باشکوه‌ترین قسمت این ساختمان ایوان بزرگ آن با دو ستون سنگی یکپارچه و سقف مسطح تزئین شده است.

در دو طرف ایوان بزرگ دو راه زینه برای ورود به آنجا و سایر قسمت‌ها ساخته شده که از کف محوطه نزدیک دو متر بلندی دارد. این پله‌ها به دو بهارخواب متصل است و در هر طرف یک سالن بزرگ و یک اتاق بزرگ واقع گردیده و در انتها نیز پله‌هایی برای رفتن به طبقه بالا ایجاد شده است. در روبه‌روی ایوان شاه‌نشین، اتاق‌هایی که محل اقامت حاکم وقت و اقوام و مهمانان نزدیکش بوده، واقع است. طبقه بالا نیز دارای چهار اتاق است که دوتای آن در عقب واقع شده و دارای هشتی و پنجره‌هایی مشرف بر ایوان است.

سابقاً این اتاق‌ها هم برای اقامت مهمانان مورد استفاده بوده است. تقسیم‌بندی اتاق‌ها به نحوی است که گروه‌هایی از مهمانان به‌طور مجزا می‌توانستند در آنجا اقامت کنند و به‌طور کلی این مجموعه مشتمل بر دو دستگاه شامل پنج اتاق، چهار دستگاه با دو تا سه اتاق و دو دستگاه هر کدام با دو اتاق و شش اتاق انفرادی است.

ایوان بزرگ عمارت آر نظر هنرهای مختلفی که در آن بکار رفته زیباترین ایوان دو ستونی دوره قاجاریه در شیراز است. دو ستون ایوان از سنگ مرمر یکپارچه و بدنه آن‌ها استوانه‌ای و سرستون‌ها دارای مقرنس‌کاری‌های زیبایی است. در وسط سقف ایوان یک مدال بزرگ نقاشی شده و در اطراف آن شش منظره بیضی‌شکل ترسیم گردیده است.

علاوه بر این نقش‌ها قسمت‌های دیگر سقف ایوان و بسیاری از اتاق‌ها و همچنین بدنه و دیوارهای آن‌ها با تصویرهای مختلف و زیبایی چون گل‌بوته، اشکال حیوانات، منظره شکارگاه و... نقاشی شده و اطراف نقاشی‌های سقف ایوان و دیوارها و شاه‌نشین به نحو بدیعی آینه‌کاری گردیده است.

تاریخچه

قوام راه داشته است و از آن برای کارهای دیوانی، اداری و همچنین پذیرایی از مهمانان استفاده می‌کردند.

بنای کنونی یعنی خانه قوام منزل شخصی او بوده و پس از محمدرضا خان قوام الملک سوم به پسر ایشان حبیب‌الله خان قوام الملک چهارم می‌رسد و سپس پس از مرگ او که املاکش تقسیم می‌گردد نارنجستان قوام به ابراهیم خان قوام الملک پنجم پسر ایشان می‌رسد که این امر هم‌زمان با دوره رضاشاه می‌گردد و در آن زمان رضا خان پهلوی تمامی القاب و اسامی را از نام اشخاص برمی‌دارد.

باغ قوام که امروزه به دلیل وفور درختان نارنج در آن، نارنجستان قوام هم نامیده می‌شود در محله بالاگفت و تقریباً در قسمت شرقی انتهای خیابان لطفعلی خان زند واقع است. این باغ و عمارت آن از جمله زیباترین و ارزشمندترین آثار دوره قاجاریه محسوب می‌گردد. احداث باغ و مجموعه بناهای آن به‌وسیله علی محمدخان قوام الملک آغاز شده و در سال ۱۳۰۰ قمری به‌وسیله فرزند وی محمدرضا خان قوام الملک تکمیل گردیده است. محمدرضا خان بانی باغ و عمارت مزبور در آن دوره با حسین قلی خان نظام‌السلطنه والی فارس زدوخوردی خونینی کرده و از محمدتقی میرزا کن الدوله برادر ناصرالدین شاه چوب خورده و مدت‌ها در تهران و دیگر شهرها در حال تبعید و سرگردانی به سر برده است. پس از قوام الملک سال‌های پیشین به‌وسیله ابراهیم قوام که از اخلاف محمدرضا خان است تغییراتی در ساختمان‌های مزبور انجام گرفته و به‌عنوان موزه و مرکزی برای فعالیت‌های هنری و فرهنگی به دانشگاه شیراز اهدا گردیده است. دانشگاه شیراز این محل را به مؤسسه آسیایی واگذار نموده و مؤسسه آسیایی نیز با استفاده از کمک‌های بخش فرهنگی سازمان برنامه و منابع دیگر تعمیرات مفصلی را در آنجا انجام داده و هنرمندان و صنعتگران شیرازی و اصفهانی و تهرانی هم به نحو ماهرانه و مطلوبی این بنای ارزشمند را مرمت نموده‌اند. هم‌اکنون در کتابخانه این مرکز مجموعه کتاب‌هایی که به‌وسیله پروفیسور پوپ به دانشگاه شیراز اهدا گردیده نگهداری می‌شود.

